

До спеціалізованої вченої ради Д 41.053.06
в ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

ВІДГУК

**офіційного опонента кандидата політичних наук, доцента Пехник Алевтіни
Валентинівни на дисертацію Яворської Катерини Петрівни на тему
«Громадянські та політичні права і свободи в умовах режимних
трансформацій: порівняльно-політологічний аналіз незалежних
пострадянських держав», подану на здобуття наукового ступеня кандидата
політичних наук за спеціальністю 23.00.02 політичні інститути та процеси**

Вивчення дисертації, автореферату та опублікованих праць
К. П. Яворської дає підстави для розгорнутої характеристики основних
результатів авторського дослідження та визначення їх відповідності критеріям
«Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання
старшого наукового співробітника».

1. Актуальність теми дослідження.

Попри значну кількість досліджень з проблематики громадянських і
політичних прав та свобод у пострадянських країнах, лише окремі з
представлених наукових розвідок базуються на засадах саме політичної науки.
Інтерес дослідницької спільноти до тематики прав людини не ослаблюється,
оскільки нині розгортаються динамічні процеси, які, з одного боку,
конструктивно впливають на права людини «першого покоління», а з іншого –
підривають стабільність і цінність усієї системи прав людини та громадянина.

Права та свободи «першого покоління» віддавна були причинами змагань
із вимогою їх державного гарантування та належного захисту. Ці змагання
тривають й досі з огляду на появу нових аспектів життєдіяльності людини, які
потребують розширення каталогу громадянських та політичних прав і свобод,
нормативно-правового унормування механізмів їх реалізації та гарантування з

позицій неоліберальної демократії. Одночасно ми спостерігаємо погіршення клімату функціонування неоліберальної демократії, що призвело до деякого знецінення прав і свобод людини та громадянина, активізації мови ненависті тощо. Динамічна глобалізація також трансформує інститут прав і свобод людини та громадянина. Відтак політична турбулентність, режимні трансформації та деформація цінностей неоліберальної демократії в багатьох країнах уже перешкоджають належній реалізації та захисту як уже законодавчо гарантованих громадянських та політичних прав і свобод, так і перспективному розширенню каталогу цих прав і свобод.

Складні та неоднозначні процеси розгортаються й на пострадянському просторі. Попри конституційне закріплення широкого комплексу громадянських та політичних прав і свобод, тут відсутня їх повноцінна реалізація та належний захист. Це гостро проявляється як у тих пострадянських країнах, які функціонують в умовах неоавторитарних режимів, так і тих, де існує дефектна демократія. Відтак на часі є наукове завдання теоретико-методологічної концептуалізації процесів гарантування, реалізації та захисту комплексу громадянських та політичних прав і свобод у країнах пострадянського простору в умовах трансформації національних режимів.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації

Представлена дисертація характеризується грамотним, послідовним і системним викладом матеріалу. Чітко просліджуються авторська позиція та логічна завершеність роботи. Одержані в процесі наукового дослідження результати є вірогідними. Викладені в дисертації К. П. Яворської теоретико-методологічні положення та практичні рекомендації достатньою мірою науково обґрунтовані. Вони базуються на фундаментальних положеннях політичної теорії, враховують опубліковані результати наукових досліджень учених-політологів і юристів, закордонний та вітчизняний досвід аналізу дефектів

демократії. Об'єктивність проведеного дослідження підтверджується залученням достатнього масиву інформації різних видів.

Результати наукового дослідження К. П. Яворської підтверджуються їх апробацією на науково-практичних конференціях і в межах міжнародних колективних монографій. Також про достатній рівень обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій свідчать інші публікації дисертантки. Це дозволяє зробити висновок про всебічну обґрунтованість і вірогідність, винесених на захист наукових положень, висновків і рекомендацій, а також високий науковий рівень і політологічну грамотність К. П. Яворської.

3. Новизна наукових результатів дисертаційної роботи

Внесок здобувачки полягає в: 1) пропозиції авторської теоретико-методологічної концептуалізації процесів гарантування, реалізації та захисту комплексу громадянських та політичних прав і свобод у пострадянських державах; 2) виявленні новітніх тенденцій функціонування інституту громадянських та політичних прав і свобод; 3) визначенні особливостей реалізації, захисту громадянських та політичних прав і свобод в умовах неавторитарних режимів та дефектної демократії у пострадянських країнах Центральної Азії, Південного Кавказу та Східної Європи; 4) акцентуванні на відмінностях у реалізації та захисті аналізованих прав і свобод з огляду на наявні характеристики громадсько-політичного активізму населення аналізованих країн, рівень його політико-правової культури. Дисертантка аргументувала, що попри апробацію на теренах цих країн відмінних економічних, соціально-політичних, культурно-цивілізаційних моделей, в аналізованих держав наявний комплекс спільних проблем у площині прав і свобод, зумовлених пострадянським спадком. Водночас звернено увагу на наростання відмінностей у частині гарантування, реалізації та захисту громадянських, політичних прав і свобод у пострадянських країнах, що

пояснюється дисертанткою обраними загальними стратегічними векторами розвитку.

4. Значущість дослідження для науки та практики, шляхи його використання

Наукова значущість представленої К. П. Яворською дисертації визначається поглибленням концептуального, методологічного та методичного базису аналізу проблеми гарантування, реалізації та захисту громадянських та політичних прав і свобод у пострадянських країнах в умовах трансформації політичних режимів. Дослідження формує наукове уявлення про особливості національних систем громадянських та політичних прав і свобод у країнах пострадянського простору, а також комплекс проблем, пов'язаних із їх реалізацією та захистом. У дисертації розглянуті деформації громадянських та політичних цих прав і свобод співвідносно сучасної ліберально-демократичної традиції. Дисертанткою визначені основні відмінності в нормативно-правовому регулюванні, процесах реалізації, гарантування та захисту громадянських та політичних прав і свобод у межах незалежних держав Центральної Азії, Південного Кавказу та Східної Європи. К. П. Яворською змодельовані ймовірні сценарії розширення/звуження цих груп прав і свобод в окремо взятих країнах. Вказані характеристики роботи засвідчують її новаторський, авторський характер. Відтак основні положення та висновки роботи можуть використовуватися в навчальному процесі при підготовці лекцій, підручників із політологічних дисциплін, навчальних курсів із вивчення прав людини та пострадянського демократичного транзиту, а також у практичній діяльності громадських активістів та інших суб'єктів політики.

5. Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях

Основні ідеї, положення та висновки дисертації викладені автором у дванадцяти публікаціях. Шість публікацій надруковані у фахових наукових

виданнях із політичних наук (у свою чергу три з них – у міжнародних виданнях і вітчизняних виданнях, включених у міжнародні наукометричні бази). К. П. Яворською опубліковано розділи у трьох міжнародних колективних монографіях, три тези виступів на науково-практичних конференціях. Перелік опублікованих праць за темою дисертації відбиває зміст роботи відповідно до вимог МОН України. Опубліковані наукові праці, рукопис дисертації та автореферат дисертації достатньо повно представляють результати проведеного К. П. Яворською наукового дослідження.

6. Структура та зміст дисертації, її завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення

Специфіка проблем, що стали об'єктом дисертації К. П. Яворської, зумовили її логіку та структуру. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, розділених на підрозділи, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списків використаних джерел до кожного з розділів (272 джерела). Загальний обсяг налічує 250 сторінок, з них основний текст становить 204 сторінки.

У вступі до дисертації обґрунтовано актуальність теми; розкрито ступінь дослідження проблеми; пояснюється зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; сформульовано мету та завдання, визначено об'єкт і предмет дослідження; окреслено застосовану для підготовки дослідження методологію; обґрунтовано наукову новизну отриманих результатів, їх теоретичне та прикладне значення; конкретизовано особистий внесок здобувачки; представлено апробацію роботи, наукові публікації, структуру й обсяг дослідження.

У першому розділі «Стан наукового дослідження, теоретико-методологічні засади аналізу громадянських та політичних прав і свобод в умовах режимних трансформацій пострадянських держав» проаналізована історіографія проблематики громадянських та політичних прав і свобод, визначено методологію її вивчення політичною наукою. К. П. Яворською

наголошено на взаємосуперечливій тенденції: каталог прав і свобод невинно розширюється, громадсько-політичний активізм для їх захисту зростає, але одночасно права і свободи знецінюються як результат «відступу» неоліберальної демократії.

У другому розділі «Особливості гарантування, реалізації та захисту громадянських, політичних прав і свобод в умовах центральноазійського неоавторитаризму» вивчаються кейси Казахстану, Киргизстану, Таджикистану, Туркменістану й Узбекистану. Дисертантка довела, що жодна з країн Центральної Азії не створила дієвої моделі модернізації, а відтак демонструє регрес або незначний поступ щодо громадянських та політичних прав і свобод. Стримувальними для розширення каталогу прав і свобод, а також реалізації уже конституційно гарантованих прав і свобод у регіоні К. П. Яворська визначила функціонування неоавторитарних режимів, сильні кланові зв'язки та общинні традиції, патерналістську політико-правову культуру громадян, етатизм, міцні деструктивні політичні інститути тощо.

У третьому розділі «Південний Кавказ як регіон ціннісних контрастів у щодо громадянських та політичних прав і свобод» К. П. Яворською запропоновано авторську оцінку процесів гарантування, реалізації та захисту громадянських та політичних прав і свобод в Азербайджані, Вірменії та Грузії. Дисертантка аргументувала, що в межах Південного Кавказу в Азербайджані найсильніше проявляється наступ держави на громадянські та політичні права і свободи; порушення прав і свобод тільки тут мають наростальну негативну динаміку.

У четвертому розділі «Східноєвропейські пострадянські країни у вимірі громадянських та політичних прав і свобод» дисертанткою на прикладах кейсів Білорусі, Молдови, Росії та України досліджено особливості гарантування, реалізації та захисту громадянських та політичних прав і свобод; визначено основні відмінності між державами в частині функціонування інституту прав

людини та громадянина. Особливий акцент зроблено на: збереженні смертної кари (Білорусь), розгортанні порушень прав людини на тлі системної корупції, наявності олігархічних кланів (Молдова, Росія, Україна), відсутності достатньої критичної маси громадян, готових до боротьби за права людини (Білорусь, Росія) та інших характерних особливостях.

7. Ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації

Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації. Висновки та рекомендації, опубліковані в наукових працях і авторефераті, частково відрізняючись деталізацією викладу, у значеннєвому відношенні ідентичні.

8. Недоліки та дискусійні питання дисертації

Зауважимо, що предмет дослідження здобувачки зумовлює низку **дискусійних положень**, що вимагають подальшого обговорення.

По-перше, дисертантка в роботі звертає увагу, що боротьба за громадянські та політичні права людини була та є й сьогодні причинами революцій. У цьому контексті доцільно на прикладі конкретних країн, де відбувалися масштабні протести, проаналізувати: 1) якими саме утисками були зумовлені конкретні виступи громадськості; 2) відновлення (розширення) яких саме прав було пріоритетом протестувальників.

По-друге, в роботі авторка слушно зауважує, що конституційне закріплення в країнах колишнього СРСР широкого комплексу громадянських та політичних прав і свобод не стало підґрунтям для їх повноцінної реалізації та належного захисту. Відтак доцільне авторське пояснення ймовірних причин цього, а також з'ясування, однакову чи відмінну природу мають ці причини в аналізованих пострадянських країнах.

По-третє, дисертантка звертається в тексті роботи до категорії «політико-правова культура населення», узалежнюючи від її рівня якісний стан

процесів гарантування, реалізації та захисту прав людини «першого покоління». Однак, на нашу думку, потребує поглиблення авторське розуміння того, якими є параметри (характеристики) цього типу культури на національному рівні в пострадянських державах, а також, як ці характеристики в підсумку впливають на стан прав людини в країні.

По-четверте, оскільки права людини та громадянина узалежені у своїй реалізації та захисті не лише від внутрішньодержавних чинників, але й від впливу ззовні, то доцільним у роботі є розкриття ролі міжнародного чинника у процесах гарантування, реалізації громадянських і політичних прав на пострадянському просторі.

9. Загальний висновок

Наведені міркування не впливають на високу оцінку дисертації К. П. Яворської, не знижують її наукової та практичної цінності. Висловлені побажання є дискусійними та спрямовані на актуалізацію наукового дискурсу щодо порушених у дисертації проблем.

Наукові положення, висновки та рекомендації дисертації К. П. Яворської мають достатнє теоретичне, методологічне та емпіричне обґрунтування. Це обумовлене великою кількістю проаналізованих здобувачкою наукових праць, апробацією результатів дослідження на науково-практичних конференціях, а також використанням сучасних загальнонаукових і конкретно-наукових методів дослідження.

Тема дисертації К. П. Яворської □ актуальна, структура дослідження □ добре продумана, матеріал викладений логічно та послідовно. Отримані в роботі наукові результати в сукупності розв'язують важливу наукову проблему □ порівняльно-політологічну концептуалізацію процесів гарантування, реалізації та захисту комплексу громадянських та політичних прав і свобод у країнах пострадянського простору. Робота виконана на належному теоретико-методологічному рівні, є цілісною та завершеною. Дисертація К. П. Яворської

відповідає паспорту спеціальності 23.00.02 політичні інститути та процеси (політичні науки).

Вважаємо, що представлена до захисту дисертація К. П. Яворської «Громадянські та політичні права і свободи в умовах режимних трансформацій: порівняльно-політологічний аналіз незалежних пострадянських держав» є самостійним і оригінальним науковим дослідженням, яке містить раніше не захищені наукові положення, отримані автором нові науково обґрунтовані результати в галузі політичні науки.

Дисертація та її автореферат оформлені відповідно до вимог державного стандарту, за своєю структурою та стилем викладу відповідає вимогам МОН України. Зміст роботи та завдання відповідають паспорту спеціальності 23.00.02 – політичні інститути та процеси сучасним вимогам, які висуваються до кандидатських дисертацій. Тому, авторка дисертації Катерина Петрівна Яворська за умови успішного прилюдного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

Офіційний опонент –

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних теорій

 А.В. Пехник

Підпис засвідчую,

Перший проректор,
доктор юридичних наук, професор

 М.Р. Аракелян